

Nemzet és nation

VISSZHANG - LV. évfolyam 19. szám, 2011. május 13.

Nemzet, állam, állampolgár címmel írta meg Ormos Mária történész professzor asszony észrevételeit (ÉS, 2011/17., ápr. 29.), melyeket - ha jól érzékelem - a Fidesz alaptörvénye ihletett. Leginkább talán a szöveg preambulumban foglalt zagyvaságok készíthették írásra, de egyes megjegyzései - például amelyek a generációk kapcsolatára vonatkoznak - mintha az alaptörvény *Szabadság és felelősség* című részének rendelkezéseihez kapcsolódnának. Észrevételei megszívlelendők, jó részükkel kész vagyok egyet is érteni. Egy tekintetben azonban vitám van Ormos Máriával, mégpedig a nemzeti kérdésben, a nemzetfogalom kezelésében.

Amit arról mond el, hogy hogyan alakult a magyar államban magyarok és nem magyarok viszonya, és mi vezetett ahhoz a mai helyzethez, hogy a Kárpát-medencei magyar etnikum mintegy negyede a magyar állam határain kívül, a szomszéd országokban él kisebbségként, alighanem mindannyian egyetértünk. Amit én másképpen gondolok, az a nemzetfogalom értelmezése. Ormos a következőt írja: „*A nemzet fő jellemzője, hogy tagjai azonos vagy legalább közel azonos nyelvet beszélnek, van saját történetük, amelyet nagyjából egyformán ismernek, és saját kultúrájuk, amelyet ők maguk alakítottak ki.*” A Kárpát-medencében a történelmi Magyarország felbomlása nyomán kialakult helyzetet úgy értelmezi, hogy a szomszéd országok „*több állampolgárt foglaltak és foglalnak ma is magukban, mint amennyi egy nemzethez tartozik*”, merthogy a szomszéd országokban élő magyarok a magyar nemzet részei. Nagyon tisztességes módon szembeállítja az így értelmezett nemzetfogalmat néhány olyan állam realitásaival, amelyek viszonyait valamelyest ismerjük, és például arra a következtetésre jut, hogy „*Svájc mint állam létezik, és létezik »a svájci« is mint ennek az államnak a polgára, de svájci nemzet nincs. Előfordulhat, hogy egy genfi üzletben meg se akarják érteni a németet...*” Ilyen durván az Egyesült Államokkal kapcsolatban ugyan nem fogalmaz, de érzékelteti, hogy értelmezése szerint amerikai nemzet sincs: „*A népek »nagy kohója«, az Egyesült Államok sikerrel összegyűrt számos nem angol nyelvű bevándorlót, mindazonáltal nemcsak az őslakos indiánok, de több bevándorló csoport eredettudata megmaradt vagy újjászületett, és több kisebb-nagyobb csoport megtartotta az angol mellett saját nyelvét, öltözetét, viselkedésmódját is.*” Amit én Svájcra, illetve Amerikára tudok, abból más következik. Van svájci és van amerikai nemzet. Az amerikaiak magukat az amerikai nemzethez sorolják, és ezen belül, és nem ezzel szemben van, ha van, a nyelvi vagy származási hovatartozás szerinti azonosságtudatuk. A svájciak, beszéljenek németül, franciául, olaszul vagy rétorománul, magukat svájcinak, a svájci nemzet tagjának tekintik, nem tekintik magukat németnek, franciának vagy olasznak (mint ahogy a németek sem tekintik németnek a németül beszélő svájciakat, és mellesleg az osztrákokat sem). Van indiai nemzet is, akárhány nyelven beszélnek is a sok nyelvű, sok vallású indiaiak.

A nation, vagyis nemzet szóval angolul, németül, franciául és még sok-sok más nyelven (nazione, nación, нация stb.) az egy-egy állam politikai közösségéhez tartozókat szokták megjelölni. A national szó rendre olyan intézmény jelzője - legyen szó a nemzetgyűlésről, a nemzeti vagyonról, a nemzeti hivatalokról -, amelynek hatásköre, szerepe az adott államra vonatkozik, s semmiképpen sem az azonos nyelven beszélőkre. A nemzet ebben a világszerte elterjedt felfogásban az egy állam keretei között élők gazdasági, szociális és kulturális közösségét jelenti, azokét, akik többé-kevésbé együtt sírnak, együtt nevetnek, akik egy költségvetésbe fizetik adóikat, akik életkörülményei az adott állam gazdasági feltételeitől függenek. Ezt szokták Magyarországon politikai nemzetnek nevezni, megkülönböztetve a kulturális nemzettől, amelyhez az azonos nyelven beszélőket, azonos kultúrán nevelkedőket soroljuk, és ebben a megkülönböztetésben vonatkoztatják a kulturális nemzet kifejezést az egész Kárpát-medencei magyar etnikumra. Mi értjük ezt a

szóhasználatot, tudjuk is alkalmazni, de tudunk kell, hogy mások nem értik. Abból, hogy a németországi, ausztriai és német svájci könyvesboltokban ugyanazok a könyvek kaphatók, és - kis eltérésekkel - az iskolákban is ugyanazon a nyelven tanulnak a gyerekek, nem következik, hogy a németül beszélő svájciak és az osztrákok magukat a németekkel egy nemzethez, akárcsak kulturális nemzethez sorolnák. Nemcsak a franciául beszélő svájciak, de a Belgiumot a flamandokkal együtt alkotó, franciául beszélő vallonok sem tekintik magukat a francia, a flamandok sem holland nemzet részének. Ahogy nálunk a nemzet szót használják, az Hegyeshalmon túl egyszerűen érthetetlen.

Természetesen tudom, hogy a Kárpát-medencei magyarok problémája egy fontos ponton különbözik a németek, osztrákok és svájciak, illetve franciák, vallonok és svájciak viszonyától: a Kárpát-medencei magyarok nemcsak nyelvi és kulturális, hanem történeti közösséget is alkotnak. Ezért is tekinti a közös történeti tudatot Ormos Mária az általa (is) használt nemzetfogalom fontos ismervének. A Kárpát-medencei magyarok kilencven évvel ezelőttig (majd a II. világháború éveiben részben ismét) egyazon állami, politikai közösségben éltek, a szétszakítottság élménye friss, míg a németek, osztrákok és németül beszélő svájciak, illetve franciák, vallonok és franciául beszélő svájciak évszázadok óta élnek külön. Ők a Szűcs Jenő értelmezése szerinti nemzetté válás idején már külön közösségekben találták magukat, egykor elődeik döntöttek így, poroszok és osztrákok háborúztak is egymással. Ez tükröződik abban, hogy a kisebbségi magyarok magyar nemzeti jelképeket használnak, magyar történelmi személyiségeknek állítanak szobrokat, ami az említett nyugat-európai esetekben elképzelhetetlen volna. Svájcban se Bismarcknak, se Napóleonnak, se Garibaldinak nem állítanak szobrot.

Ugyanakkor kilencven évvel a mai határok első és hatvanöt évvel második megvonása után, amikor a ma élők már egész felnőtt életüket egy másik államban, más gazdasági, szociális és részben kulturális viszonyok között élték le, amikor Bugár Béla azt mondja, hogy Szlovákia a hazája, amikor Hunčík Péter vagy Bíró Béla a maga kettős vagy hármas kulturális kötődéséről beszél, amikor a kisebbségi magyar szakértelmiség (jogászok, mérnökök, közgazdászok) naponta alkalmazott ismeretanyaga legalább annyira a másik állam, mint Magyarország viszonyaira épül, amikor a mindennapi élethez szükséges ismeretek (bevásárlás, hivatali ügyintézés, orvoshoz járás) is inkább oda kötődnek, mint a magyarországi élethez, a valóságos helyzet leírására nem alkalmas az olyan fogalmazás, hogy a kisebbségi magyarok a valamiféle magyar nemzethez tartoznak.

Ráadásul a magyarországi szóhasználat - Ormos Máriaé is - túllépett az elmúlt években a politikai és kulturális nemzet megkülönböztetésén, és a jelző nélküli nemzet fogalmát alkalmazza az egy nyelven beszélőkre, egy kultúrában élőkre. A Fidesz ennél is tovább lépett, amikor állami jogi normákba iktatta ezt, amikor a Trianon-törvényben, illetve az alaptörvényben is nyomatékosan egységes magyar nemzetről beszél. Ilyen valójában nincs, az egységes magyar nemzet napjainkra fikció.

A magyar jobboldal politikája az egységes magyar nemzet feltételezéséből azt a következtetést is levonja, hogy a magyarul beszélők egy politikai közösségnek tekinthetők, és akként is kezelendők. Erről szolt korábban a státustörvény, amely elkezdett gazdasági, szociális és kulturális jogokat adni Magyarországon a szomszéd országokban élő magyaroknak, és szülőföldjükön is nemzetiségi hovatartozásuk alapján részesítette őket a magyar állam juttatásaiban. Hasonlóképpen és még inkább erről szól most a kettős állampolgárság, a határon túli magyarok nyílt bevonása a magyar állam politikai közösségébe. Ormos Mária is felteszi a kérdést: „*Vajon lehet-e őket, azokat, akik erre igényt tartanak, részleges állampolgári jogokban részesíteni...*” A választ a jogászokra hagyja, de megjegyzi: „*Saját történeti ismereteim alapján azt gondolom, hogy részleges jogok biztosítása sosem volt kizárva.*” Arra hivatkozik: „*Biztosítottak ilyen jogokat az ország területén megtelepedő idegen csoportoknak még akkor is, ha végleges letelepedésükre nem számítottak, illetve adtak ilyeneket tartósan távollévő, új állampolgársággal is rendelkező saját nemzetiségű embereknek.*” Itt két különböző dolog keveredik. A betelepülőknek természetesen adnak jogokat, előbb-utóbb a jogok teljes körét. Ami a „tartósan távollévőket” illeti, a kivándorlók, akik korábban a politikai közösség tagjai voltak, a nemzetközi normák szerint megtartják állampolgárságukat és a vele járó választójogot is. (Nálunk eddig csak akkor volt ez így, ha van magyarországi lakásuk.) De azokra, akik

korábban sem éltek az adott országban (az érvényes határok között), nem szokás kiterjeszteni az állampolgári jogokat a nyugati világban. Így például a sokszor hivatkozott finnországi svédeknek vagy a dél-tiroli német ajkúaknak nincsenek az anyaországban politikai jogaik: nem kapnak onnan útlevelük, nincs ott választójoguk. Ilyet etnikai alapon eddig csak a Balkánon vezettek be. Ormos Mária a jogok felkínálására pragmatikus mércét javasol: *„A mérlegelést vélhetően az irányíthatja, hogy a megadott jogok ne csorbítsák a jogot nyújtó állam saját állampolgárainak jogait, illetve ne károsítsák annak az államnak a jogait, amelynek a kedvezményezettek a polgárai.”* Ez józan megfontolás, és éppen ezen az alapon jutott a civilizált világ joggyakorlata arra, hogy fő szabályként az életvitelszerűen egy-egy országban, az ottani törvények hatálya alatt élőket tekinti az adott állam polgárainak, őket illetik meg a politikai jogok, és ettől a migráció, illetve házasodás esetén térnek el. Korábban már bőven kifejtettem, hogy a kettős állampolgárság letelepedés nélkül történő felkínálása mind a magyarországi magyarok, mind a szomszéd államok jogait sérti. (*Alkotmány és állampolgárság. ÉS, 2010/36., szept. 10.*) A politikai gyakorlat számára ebből a letelepedés nélküli kettős állampolgárság elutasítása következik, az elmélet számára pedig az, hogy a nemzet fogalmának nyelvi-kulturális alapú alkalmazása megnehezíti mind a valóságos helyzet értelmezését, mind a gyakorlati teendők jó meghatározását. Fontos, hogy legalább azok, akiket nem ejtett rabul a Fidesz bornírt sérelmi nacionalizmusa, s akik egy időre kisebbségbe szorultak a magyar politikában, tisztán beszéljenek a kérdésben.